

AZ OLASZ NAGYIPAR KELETKEZÉSE

A történelem szemlélőjét meglepi, hogy Itália, melynek ipara a rinascenza századaiban legelől járt, nehezen tudott lépést tartani az újabb kor nagyiparának lendületével. Azt viszont, aki az anyagi források és a hazai nyersanyagok bőségét tekinti az ipar leglényegesebb feltételének, csodálkozással tölti el, hogy Olaszország, mely szénben és ércekben szegény, mégis tudott nemzeti ipart teremteni és ennek segítségével olyan kritikus időkben is helytállni, mint amilyen például az abesszín háború és a vele egyidejűleg az országra nehezedő népszövetségi szankciók súlyos hónapjai voltak. Bár a nagy tradíciókkal rendelkező olasz ipar, kezdetben éppen a munkaadó, tehát a szervező erők és a munkáság iskolázatlanságának gyerekbetegségében szenvedett, viszont a nyersanyaghiányt az olasz zseni és találékonyság bámulatos ügyességgel tudta áthidalni.

Ha szemügyre vesszük azt az ipart, melynek a Trecento és Quattrocento századaiban Itália volt a központja és Firenze a szíve, akkor megértjük, hogy miért tudta akkor az Olasz Fél-sziget ezt a kiváló helyet elfoglalni.

Akkoriban az ipari nyersanyagoknak nem volt az a jelentősége, ami ma van. Nehézipar még nem volt. Gépeket még nem alkalmaztak. Hiányzott a ma oly fontos vegyi ipar. A pamut még nem számított. Szén és vas, melyekben Itália annyira szegény, még csak kis mértékben kelletek. A kőszén a faszén pótolta, a gépeket a falusi munkás egyszerű rokkái és szövőszékei. Az ember szükségletei csekélyebbek; az ipar a ruházatkodás cikkeinek, a földművelés és a mindennapi élet egyszerű szer-

számainak, a háborúhoz szükséges fegyvereknek előállításával, művészi kivitelű tárgyaknak gyártásával foglalkozott.

Az olasz városok ipara az élelmes olasz kereskedők nagyszerű tevékenységére támaszkodik. Munkásságuk behálózza a Földközi tenger egész medencéjét, melyben akkor a világ kereskedelmének legnagyobb része bonyolódik le. Ki tud itt versenyre kelni az olaszokkal, akiknek fondacói urai a gazdag Kelet felé vezető utaknak? Ki tudja elvitatni az itáliai kereskedőktől az elsőbbséget ezen a Tengeren, melynek vizeit genovai és velencei hajók százai szántják keresztül-kasul? Ügyesség, találékony-ság, tudás és régi kultúra öröksége különböztetik meg az olasz kereskedőt a később érkezett francia és spanyol társaitól; a hanyatló Bizánc görög kereskedői, vagy az arabok már nem állják a versenyt az élelmes itáliaiakkal. Olasz városok — elsősorban Firenze — lesznek az ipar központjai. Firenze, mely most is őrzi a rinascenza nagy műalkotásait, utca elnevezéseiben még ma is emlékeztet ipari fejlettségére, melyre éppen olyan büszke lehet, mint gyönyörű templomaira és palotáira, vagy festőinek remekeire.

A kereskedő, aki bajárta Kelet és Nyugat nagy piacait és itt nyersanyagokat szerzett be, készárukat adott el, egyben ennek a kornak ipari vállalkozója is volt. Ő szolgáltatta a tőkét, ő szervezte az ipari munkát, melyet széjjelszórt házi üzemek végeztek. Segítőtársa a céhek szervezete. Ezek szabják meg az előállítandó áruk minőségét, szabályozzák a munkaidőt, állapítják meg azt, hogy a tanoncok milyen feltételek mellett lehetnek mesterekké, a munkások kis üzemek vezetőivé.

A firenzei ipar legfontosabb nyersanyaga a gyapjú, terméke pedig a gyapjúból készült szövetek nagy választékban. A Calimala cég a külföldről (főleg Flandriából) behozott kész szövetek finomításával, festésével és kikészítésével foglalkozik. De csakhamar háttérbe szorul az Arte della lana-val szemben, mely már nem a kész árut dolgozza fel, hanem gyapjút hoz be és ebből készíti a gyártás minden fokán keresztül a szebbnél szebb szöveteket. Portugáliából (Algarve—Garbo gyapjú), Angliából vásárolja a nyers gyapjút és ontja a legfinomabb szöveteket az akkor ismert világ minden tája felé.

Nagyszerű szervezet, kiváló mesteremberek és munkások állanak a firenzei ipar rendelkezésére, mely nemcsak a gyapjűfeldolgozásban foglalja el az első helyet, hanem nagy hírű más cikkeiről is.

Nem hosszú azonban tündöklése, mert nem tart sokáig Itália gazdasági elsőbbsége sem. Megszűnnek a gazdagság forrásai, eltorlaszolódnak az itáliai kereskedelem útjai. A Földközi tenger keleti medencéjében a török lesz az úr, a nyugati medencében a hajózást kalózkodók veszélyezte-

tik. Amerika felfedezése után másfelé terelődik a kereskedelem : a Földközi tenger elnéptelenedik. Mindezt pedig tetézik a politikai fejlemények. Itália a szomszéd egységes monarchiák (Spanyolország, Franciaország) hatalmi vágyainak ígéretföldje lesz. És hiába emeli fel Machiavelli intő szavát : a rinascenza korában életrehívott törékeny államocskák a Nyugat felől jövő nyomásnak ellenállni nem tudnak. Az olaszok szolgálásával hanyatlásnak indul iparuk és kereskedelmük is.

*

A modern nagyipar körülbelül a XVIII. század második felében kezdődik. A szellemiség átalakulásával egyidejűleg felbomlik a céhrendszer. Terjednek a szabadság eszméi, melyek fel akarják szabadítani az embert mindennemű korláttól és megkötöttségtől. Az új eszmeáramlatok a céhek szervezetében a munka szabadságának akadályait látják. Gazdaggá lett mesteremberek vállalkozási kedve is előmozdítja a céhek felbomlását és elvezet az ipari termelő erők szervezettebb összefogásához, mely végül is a munkások százait és ezreit foglalkoztató gyári üzemek falai között teljesedik be. Később megjelennek a gépek, a technika különféle vívmányai, gyorsítják az átalakulás ütemét ; ez hol sebesebb, hol lassúbb, de mindenütt könyörtelenül véget vet a mult világnak.

Az a száz esztendő, mely a XVIII. század második felétől a XIX. század derekáig terjed, a nagyipar keletkezésének és megizmosodásának kora. A modern nagyhatalom eme lényeges eszközének fejlődése azonban szorosan összefügg népek és államok történelmével, politikai helyzetük változásaival. Milyen síma és egyenesen felfelé ívelő például ez a folyamat Angliában, mely virágzásának korát éli és mind hatalmasabb gyarmatbirodalomra, nagy felvevőterületekre támaszkodik. Nehezebb utat jár a francia ipar, melyet forradalmak, szertelen hatalmi törekvések és ezeknek bukása után beállott bizonytalanságok zavarnak. És milyen nehéz a helyzete Középeurópa mai két nagyhatalmának : Németországnak és Olaszországnak, melyeknek éppen ezekben az években kell megvívniuk hosszú harcaikat nemzeti egységükért.

De e két nemzet közül is az olasz helyzete a súlyosabb. Hisz földje nemcsak kis államok sokaságára bomlik, hanem még ezek is részben idegen-osztrák-uralom alatt senyvednek és éppen az iparilag leggazdagabb részek urai idegen érdekek szolgálatába akarják állítani az olasz erőforrásokat.

Kifosztott és kizsákmányolt Olaszországba köszöntött be az ipari felujulás korszaka. Az évszázados spanyol adóprés kíméletlensége, hosszú háborúk dúlása elpusztította a még meglevő gazdagságot is. A meg-

maradt tőke viszont vonakodik minden ipari befektetéstől. Így a vállalkozási kedv elmaradása és a szegénység is hátráltatja az olasz ipar keletkezését, holott a szétdaraboltság, a nagyobb felvevő piac hiánya már egymagukban is guzsba kötik az olasz iparfejlesztő törekvéseket. Hiányoznak a képzett munkások is: az olaszoknak külföldön kell majd mesterségüket megtanulniok, vagy külföldről jött munkások ügyességét ellesniök.

Nem egységes a törvényhozás és az ipari politika sem. Akkor, amikor egyes olasz államokban már hivatalosan felszámolják a céhrendszert, más helyeken részintézkedéseket hoznak, vagy egyáltalán nem tesznek semmit.

Ilyen állapotokhoz mérten Napoleon kora mégis csak javulást hoz. Bár a korzikai hódító Olaszország leigázására törekedett és az olasz ipart a francia függelékének tekintette, Itáliát gazdasági szempontból gyarmatként kezelte — az ő korában elvégzett közmunkák, a területi újjárendezés nyomán keletkezett nagyobb vámegységek és a kontinentális zár következtében megszűnt angol konkurrencia mind előmozdítói lettek az olasz iparosodásnak.

Érthető ezek után, hogy azokban az időkben, melyek a bécsi kongresszust követték az olasz iparos, ki a megnagyobbodott fogyasztóterületekhez szokott, kétszeresen érzi az új szétdaraboltság hátrányait, melyeket a protekcionista politikát követő kis államok védvámrendszere súlyosbit. Bizony szomorú az olasz ipar szempontjából, hogy éppen a mult század első fele, amikor a nyugati államokban új gyárak és üzemek százai keletkeznek, Itáliában a mostoha körülmények folytán keveset felhasználható nem volt.

Igaz, hogy az olasz ipar első alapjait mégis ezekben az években rakták le. Most indul meg nagyobb arányokban a gyapotipar, mely nyugaton a munkáslégiókkal dolgozó nagyüzemek megteremtésére vezetett. Lombardiában rendezkedik be: ott, ahol most is leghatalmasabb gyártelepei vannak. A gyapjuipar viszont Piemontben, Biella vidékén, és a venetoi Schio környékén helyezkedik el. Északolaszországban fejlődik tovább a régi selyemipar, mely azonban tőkeerős nagyüzemek híján csak lassan teszi magáévá a modern technika vívmányait. És megindul a vas- és gépipar is, idegen tőke segítségével: Sampierdarenában és Milanóban vannak ennek első gyártelepei, a mai Breda és Ansaldo művek ősei. De milyen szerény kezdet ez, ha összehasonlítjuk az olasz iparosodást azzal, ami ezekben az években Angliában, vagy most már Németországban, továbbá az Északamerikai Egyesült Államokban végbemegy.

Még az olasz egység megteremtése sem hozza meg azonban azt a

lendületet, melyre szükség lenne, hogy az új nagyhatalom összemérhesse ipari erejét Európa többi népeivel. Az első olasz kormányok bizonytalan és gyakran rövidlátó iparpolitikája, az egységgel együtt felvetődött súlyos pénzügyi és egyéb problémák, az egyes országrészek gazdasági összeolvasztásának nehézségei és az újra meg újra a vállalkozók telhetlenségéből, a munkásság kiszolgáltatottságából és mindkét rész tapasztalatlanságából eredő szociális bajok okozták azt, hogy az ipar még most sem ereszt életerős gyökeret az olasz földre.

Az olasz egység a szabadság gondolatából született meg. Az új eszmék az egyének és a népek korlátlan szabadságát követelték. Ugyanezt hirdették gazdasági téren is: a vámsorompók ledöntését, minden korlátozás megszüntetését. Azok az olasz politikusok, akik ebben a légkörben nevelkedtek és a liberális eszmék diadalát látták legfényesebb sikereikben, nem érthették meg azt, hogy fejlődő iparnak vámvédelemre van szüksége. «Mindenben és mindenki számára a szabadságot kívánjuk. Szabadságot az egyéneknek és a népeknek, gondolatoknak, tulajdonnak, a munkának, a tőkének, a kereskedelemnek, az iparnak, korlátozás és félreértés nélkül. És mivel a szabadság barátai vagyunk, annak teljességében, ellenségei vagyunk minden szerződésnek is...» Ilyen és ehhez hasonló beszédek hangzanak el az olasz parlamentben, amikor 1863-ban több nemzetközi kereskedelmi szerződés kerül a képviselők elé. Ez a liberális felfogás érvényesült magukban a szerződésekben is, melyek a kezdődő olasz ipart kiszolgáltatták a külföldi áru nyomasztó versenyének. Még szerencse, hogy az olasz ipar némi védelmet kap az olasz pénzkényszerárfolyama következtében, mely az arany árszóját hozza és így a külföldi áru drágulását vonja maga után; ezt azonban a belföldi ipari termékeknek a külföldi nyersanyag drágulása következtében beállott áremelkedése nem ellensúlyozza.

Körülbelül húsz éven át tartja így bizonytalanságban az olasz iparost a liberális eszméknek ez a túltengése, melyet csak a líra kényszerárfolyamából, tehát a pénzügyi válságnak egy egészségtelen következményéből eredő haszon egyenlített ki. 1880 és 1890 között áll be azután a változás: a kényszerárfolyam megszűnik és a szabad kereskedelemről áttérnek a vámvédelemre.

A kilencvenes évek gazdasági válsága azonban újabb megpróbáltatásokat hoz az olasz iparosra. A válságot, mely 1893—94-ben éri el tetőfokát és csak 1898 körül szűnik meg, csődök tömegei, bankok bukása jellemzi. Van azonban jótékony hatása is; kiválnak és megmaradnak az életerős vállalatok, míg a szilárd alapokon nem nyugvó üzemektől az olasz gazdaság megszabadul.

Európában most is növekszik állandóan az ipar jelentősége és ereje. Olaszországban ez lassabban megy végbe és így nem csökken az a távolság, mely az olaszokat az európai nagyhatalmaktól elválasztja. Magában Olaszországban pedig Észak mindjobban túlszárnyalja a még mindig nagyon fejletlen és elmaradott Délt.

Most mutatkozik meg világosan az olasz vállalkozók és a munkásság elmaradottsága. Önkényeskedés, túlzott nyereszkeskedési vágy az idők olasz gyártulajdonosainál nagyon gyakoriak. Velük szemben állanak a munkások szervezetlen tömegei, a munkaadók könnyű prédája. Rendkívül alacsony munkabérek, hosszú kimerítő munkaidő, éjjeli munka, kiskorúak és nők foglalkoztatása nagy tömegekben: mindezek jelenségei azoknak a szociális bajoknak, melyeket a nagyipar mindenütt felidézett, de Olaszországban talán nagyobb mértékben mint máshol. Az olasz munkásság nagyrésze még a falu nincstelenje. Békességgel tűri szomorú sorsát, mert követeléseinek munkaadójával szemben érvényt szerezni nem tud. Utóbbi viszont erejének tudatában kizárással válaszol a legkisebb megmozdulásra is.

Az olasz ipar gyerekbetegségei lassan és nehezen gyógyulnak. Az állam hosszas viták után szociális törvényeket léptet életbe, melyek a kiskorúak foglalkoztatását és az éjjeli munkát szabályozzák. A munkások pedig szervezkedni kezdenek és munkaadóikkal szemben mindgyakrabban nyulnak a sztrájk gazdaságilag annyira ártalmas fegyveréhez.

A századfordulón az Európában vezető angol ipar mellé már felsorakozott Németország és Franciaország is. A negyedik helyért ezekután Ausztria-Magyarország és az új Olaszország versenyeztek. Az olaszoknak az első világháborúig terjedő korszak új eredményeket hoz. Segítségükre siet a német tőke és a német szervezőtehetség is. A németek bankérdekségeket vállalnak Olaszországban; a Banca Commerciale Italiana, a Credito Italiano és a Banca di Sconto érdekkörükbe tartozik. Ezek a bankok ipartelepek támogatásával és alapításával, meglevőknek átszervezésével foglalkoznak. Így a német tőkének jelentős súlya van az olasz ipar kifejlesztésében. Segítsége értékes és hasznos, de gyakran saját érdekei irányítják: térnyerés a német gazdaság és a német áru kivitele számára.

Míg a vállalkozó segítségére ott van az idegen tőke, a munkásság soraiba szakképzett külföldiek állanak be. Ezek között is sok a német. Ott ahol a vállalatok olasz kézen vannak, az olasz munkás, mihelyt a külföldit pótolni tudja, hamarosan visszaszerzi e helyeket, nehezebb az ott, ahol a tulajdonos is külföldi. Idegen mérnökök is nagyszámban érkeznek Itáliába; mint nálunk ott is elhanyagolta az ifjúság a gyakorlati gazdasági pályákat és elárasztotta az egyetemek jogi karát.

A háborút megelőző évek legnagyobb eredménye, hogy Olaszországban komoly alapokon fejlődésnek indult a vas- és nehézipar, megkezdik üzemüket az első nagyszabású vegyigyárak és kezd kibontakozni a villamos energia ipar. Eddig textiliák gyártásán kívül, alig volt jelentősebb ipara Olaszországnak. Most ipara már kiterjedt arra is, aminek előállítására a modern gazdasági hatalomnak életszükséglete. Persze komoly megfontolás előzte meg azt a döntést, hogy Olaszországnak, mely vasércen kívül főleg szénben szegény, rá kell térnie a nagyobb méretű vasipar létesítésére. Maga az olasz állam határozott ebben az értelemben, amikor megtiltotta az elbai vasérc kivitelét és támogatta olyan vállalat létesítését, mely Elba bányakincseit a belföldön dolgozza fel.

A fiatal olasz ipar részére a világháború hozza meg az első erőpróbát. A népeknek ez a hatalmas küzdelme gépek és a termelő erő birkózása volt, ha nem is oly nagy mértékben, mint ma. 1915-ben, amikor Olaszország a háborúba beavatkozik, iparának alapjai még gyengék, gyárainak teljesítőképessége pedig csekély. Mégis nagy feladat teljesítésére kell vállalkoznia. Ellátnia a hadsereget a háborúhoz szükséges fegyverekkel és felszereléssel, pótolnia mindazt, aminek behozatalát az ellenségeskedés megszüntette.

Az olasz ipar fejlődése a háború éveiben nem tekinthető természetesnek. Az üzemek hirtelen felduzzasztása, a termelés mesterséges fokozása és alárendelése, katonai érdekeknek, ezek a háborús gazdálkodás eredményei és visszahatásuk normális idők bekövetkezte után nem maradhat el. Elismeréssel kell adózni az olasz iparnak, amely ezekben a válságos időkben eleget tett a követelményeknek. A fegyverek gyártását hihetetlen mértékben sikerült fokozni. A repülőgépgyártás akkori fogalmakhoz mérten rendkívüli eredményeket mutathatott fel. Nagy a teljesítménye az automobiliparnak és nagyszerűen oldja meg nehéz feladatát a gumiipar, mely még a szövetségesek részére is szállít autókerekeket. Erősen fejleszti a háború a vegyi ipart; szükségletei megnövesztik a gyapot és gyapjúipar termelését is.

Erőpróba volt az olasz ipar számára a háború, de jó alkalom is, hogy az állam segítségével továbbfejlődjék.

A háború hirtelen befejezése azonban nagy súllyal nehezedik a gyárakra. Sok az eladatlan készletük, a gyártást a békeszükségleteknek megfelelően kell átállítaniok.

A nagy háború befejezése és a fasizmus uralomra jutása között eltelt néhány esztendő a gazdasági válság nehéz korszaka. Igaz, hogy nem egyedül Olaszországban, hanem Európának minden államában. Itália földjén azonban, annyira súlyos, hogy valószínűleg a társadalmi rend

felbomlására vezetett volna, ha Benito Mussolini személyében nem támad az a férfi, aki építő munkára tudja összefogni a nemzet erejét.

Súlyos sebet üt a válság az olasz ipar testén. A vasipar két nagy vállalata, az Ilva és az Ansaldo csődbe kerül, összeomlik az egyik nagy bank, a Banca di Sconto. A munkanélküliek száma, mely 1920-ban százezer, 1921-ben félmillióra szökik fel. Az orosz példa bátorságot ad az olasz szélsőbaloldali elemeknek is. Ezek elindítják rohamukat a hatalomért a polgári társadalom hadállásai ellen. A munkásság birtokába veszi a gyárakat, a kommunizmus elveit akarja megvalósítani, napirinden vannak az utcai harcok, a felforgatók és a rend helyreállítására törekvő fasciszták között. A sztrájkok száma hihetetlen mértékben növekszik (1920-ban például 1881 sztrájk 1.267,953 munkást érint és 16.398,227 munkanap elvesztését eredményezi). Az államhatalom sajnos csak szemlélője mindennek, ami bizonyosága annak, hogy az időknek nagy problémáival nem tud megbirkózni.

Ma már a történelem szemlélőjének higgadt szenvtelenségével megállapíthatjuk, hogy a termelés és a társadalom rendjének helyreállítása a fascizta kormány érdeme. Ez azonban teljesen új elvek alapján történt, melyeknek egybefoglalását a munkaalkotmány, keresztülvitelét pedig a korporációk adják.

Az olasz ipar kivehette részét abból az általános fellendülésből, mely a háborút követő évek gazdasági káoszának pusztításai után beállott. Az erre vonatkozó szám adatok bizonyítják, hogy az olasz ipar termelését 1923 és 1929 között megkétszerezte, de javította pozícióját a többi európai államhoz mérten is.

Átalakul az ipar szervezete. Összefogás és tömörülés jellemzik. A bank most már nem pusztán hitelezője az iparnak: szorosabban bekapcsolódik irányításába és együtt dolgozik a vállalatokkal, amelyeknek pénzügyi vezetésénél új szempontok érvényesülnek.

Az 1929-ben kezdődő válsággal tehát már az olasz ipar új szervezete nézhetett szembe. Veszteségei még így is nagyok: az ipari termelés visszaesése Olaszországban az európai gazdasági válság éveiben 33%-ot tesz ki.

De alig mutatkozik az 1932-ben elért mélypont után némi javulás, az olasz iparnak máris újabb nehéz próbát kell kiállania. Eleget kell tennie az abesszín háború következtében felfokozott szükségleteknek és ugyanakkor biztosítani az ország ellátását a népszövetség gazdasági szankcióinak ellenére is.

Az események azt mutatják, hogy az olasz ipar erejébe vetett hit indokolt volt.

A szankciók idejében kezdődik az olasz termelés átszervezése oly módon, hogy az ország szükségleteit saját maga tudja ellátni, a külföldről jövő behozatal lehető lecsökkentésével. Ez a gazdasági autarkiaira törekvés az abesszín háború befejezése után sem szünhetett meg, mert az események e gazdálkodás folytatását követelték és követelik ma is.

Már a szankciók idejében az autarkiának ezek voltak az alaptételei :
1. Rendszeres takarékoskodás a meglévő készletekkel. 2. Mezőgazdaság és ipar együttes igénybevétele oly termékek előállítására, melyek a külföldi árut helyettesíthetik. 3. A gyárak technikai berendezésének módosítása akként, hogy az új gyártási módszereket bevezethessék.

A szankciók óta rendkívüli időket él az olasz ipar. Ma pedig részt vesz abban a nagy harcban, mely minden emberi erő teljes latbavetésével folyik. Kitartással teljesíti kötelességét az olasz munkás és iparos : bizonyoságául annak, hogy becsülettel szolgálja az olasz közösséget a háború nehéz éveiben, melyeket a béke új termelő és építő korszaka fog követni.

VILLANI LAJOS

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár